

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

นิทานมุขตลกหรือในภาษาอังกฤษเรียกว่า joke, jest, humorous anecdote, numskull tale, merry tale, farcical tale และ jocular folktale มีต้นกำเนิดที่เก่าแก่สืบทอดมายาวนาน มีเนื้อหาหลากหลาย จำง่าย และเป็นที่ยินชอบกันทั่วไป นิทานมุขตลกบางเรื่องในปัจจุบันมีอายุเก่าแก่ประมาณสามถึงสี่พันปีและเป็นที่ยุ่จักกันไปทั่วโลก¹ ดังนั้น นิทานมุขตลกมักปรากฏอยู่ในทุกสังคมและยุคสมัย

โดยทั่วไปมักเข้าใจกันว่านิทานมุขตลกสร้างขึ้นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน แท้จริงแล้วบทบาทสำคัญประการหนึ่งของนิทานมุขตลก คือการผ่อนคลายความกดดันอันเนื่องมาจากกฎเกณฑ์และระเบียบของสังคมซึ่งไม่สามารถหลุดได้หรือวิจารณ์ได้ในความเป็นจริง แต่เมื่ออยู่ในรูปของนิทานซึ่งเป็นโลกสมมุติจึงสามารถทิ้งได้และหัวเราะได้² โดยที่ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม เนื่องจากผลที่ตามมาหลังจากฟังนิทานมุขตลกคือเสียงหัวเราะซึ่งทำให้ผู้ฟังสนุกสนานและไม่ได้ตรวจสอบคำวิจารณ์ที่แฝงไว้อย่างถี่ยวน หากมีการวิจารณ์กฎระเบียบของสังคมหรือเสียดสีหรือล้อเลียนคู่กรณีอย่างเปิดเผยอาจนำไปสู่ความบาดหมางต่อกัน แต่การใช้นิทานมุขตลกทำให้มีโอกาสที่จะได้เหยียดหยันคู่กรณีโดยมีเสียงหัวเราะช่วยกลบเกลื่อนการเสียดสีหรือการล้อเลียน กล่าวได้ว่าพฤติกรรมของตัวละครเอกในนิทานมุขตลก มิใช่สิ่งไร้ค่าซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของพอล เรเดน (Paul Radin) ผู้วิจัยเกี่ยวกับเรื่องตัวละครเอกเจ้าปัญญาที่มีความเห็นว่าการกระทำของตัวละครเอกเจ้าปัญญามีอาจจัดว่าเป็นสิ่งที่ไร้ค่า ไร้เหตุผล และไร้สติ³

นิทานมุขตลกมักเน้นตัวละครเอกซึ่งมีลักษณะเจ้าปัญญาหรือฉลาดแกมโกง สถานการณ์ในเรื่องแต่ละตอนมีความสมบูรณในตัวเองและสามารถแยกเล่าเป็นเอกเทศได้ โครงเรื่องเน้นความขัดแย้งของตัวละครเอกกับคู่กรณีโดยที่ตัวละครเอกเป็นผู้เผชิญหน้ากับปัญหาและจะต้องหา

¹ Stith Thompson, *The Folktale* (California : University of California Press, 1977), p. 10.

² ศิวาพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, *ในท้องถื่นมีนิทานและการละเล่น* (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2537), หน้า 20.

³ Paul Radin, *The Trickster*, 4th ed. (New York : Schockenbooks, 1978), p. 204.

ทางออก ซึ่งมักจะหาทางออกด้วยการพลิกความคาดหมายซึ่งเป็นจุดที่สร้างความขบขัน บางครั้งมุขตลกอาจจะส่งผลให้คู่กรณีบาดเจ็บหรือเสียชีวิต แต่ผู้ฟังถือว่ามุขตลกนั้นเป็นเรื่องสมมุติเพื่อความสนุกสนานมิใช่เรื่องจริง

ในสังคมเยอรมันมีนิทานมุขตลกหลายเรื่อง นิทานมุขตลกในภาษาเยอรมันเรียกว่า Schwank (ชะวังค์) เป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งซึ่งมีเรื่องราวตลกขบขันรูปแบบต่าง ๆ มีปรากฏทั้งที่เป็นร้อยกรองและร้อยแก้ว ตั้งแต่ศตวรรษที่สิบเก้าขอบเขตและความหมายของคำนี้กว้างขึ้น โดยรวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวันที่มีเหตุการณ์ขบขันและเรื่องราวของการเสียดสีโดยใช้เล่นุกหรืออุบายซึ่งตัวละครเอกมักจะเป็นผู้ไร้อำนาจในสังคม ส่วนในสังคมไทยมีนิทานมุขตลกเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปและเป็นที่ยอมรับของผู้อ่านตลอดมานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคือเรื่อง ศรีธนญชัย นิทานมุขตลกที่น่าสนใจของสังคมเยอรมันคือเรื่อง ทิลล์ ออยเลนชเปเกิล (Till Eulenspiegel) เรื่องทิลล์ ออยเลนชเปเกิลกับศรีธนญชัยคล้ายคลึงกันเป็นอย่างดีด้านการดำเนินเรื่อง โดยเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของผู้ชายคนหนึ่งที่ยึดมั่นกับการพลิกความคาดหมาย ตัวละครเอกทั้งสองได้กระทำแต่สิ่งที่ไม่คิดไปจากแบบแผนหรือสิ่งที่ปฏิบัติกันสืบมา

นิทานทั้งสองเรื่องมีลักษณะร่วมกันหลายประการ กล่าวคือ ประการแรก ลักษณะของตัวละครเอกเจ้าปัญญา (Trickster) ประการที่สอง อนุภาคของทั้งสองเรื่อง ได้แก่ อนุภาคเรื่องการใช้ภาษาอย่างเถรตรงตามรูปคำ อนุภาคเรื่องการใช้อุบาย อนุภาคเรื่องการทำเรื่องเหลือเชื่อ และอนุภาคเกี่ยวกับสิ่งลึกลับ ประการที่สามคือกลวิธีในการนำเสนอมุขตลกด้วยการเล่นคำและการใช้ไหวพริบ นอกจากนี้ ยังมีประวัติของตัวบทซึ่งเริ่มต้นจากการเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ต่อมาได้เรียบเรียงและตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร

อย่างไรก็ตาม นิทานทั้งสองเรื่องมีลักษณะที่แตกต่างกัน ประการแรก ตัวละครเอกทั้งสองมีสถานภาพทางสังคมแตกต่างกัน ทิลล์ ออยเลนชเปเกิลเป็นชายพเนจร ไม่มีครอบครัวและเลี้ยงชีพด้วยการเป็นลูกจ้างชั่วคราวในงานหลากหลายอาชีพ ส่วนศรีธนญชัยอาศัยอยู่ในเมืองหลวง มีครอบครัว และเลี้ยงชีพด้วยการเป็นขุนนางรับใช้พระเจ้าแผ่นดิน ด้วยเหตุที่ตัวละครเอกทั้งสองมีสถานภาพทางสังคมแตกต่างกันทำให้แรงจูงใจในการสร้างมุขตลกแตกต่างกันด้วย

⁴ Günther and Irmgard Schweikle, "Schwank", Metzler Literatur Lexikon (1984): 418-419.

⁵ อัมภา โธตระกูล, "ศรีธนญชัยเยอรมัน, วารสารอักษรศาสตร์ 20 (มกราคม 2531): 41.

⁶ Manfred Kummer, "Siithanonchai – Ein Thailändisches Volksbuch", in Tai Culture (Berlin : Seacom Südostasien – Gesellschaft, 1997), p. 90.

ประการที่สอง บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันระหว่างสังคมเยอรมันกับสังคมไทย เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นิทานประเภทเดียวกันมีความแตกต่างกัน เนื่องจากผู้เรียบเรียงได้นำองค์ประกอบและสภาพแวดล้อมในสังคมของตนสอดใส่ในเนื้อหาของนิทานด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องทิลต์ ออยเลนชะปีเกลกับศรีธนญชัย

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เท่าที่สำรวจได้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานทั้งสองเรื่องมีเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาเฉพาะผลงานที่นำมาใช้อ้างอิง

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทิลต์ ออยเลนชะปีเกลในประเทศเยอรมนีมีมากมาย ซึ่งจำแนกเป็นประเด็นของการศึกษาอย่างกว้าง ๆ ได้สี่ประเด็นดังนี้ ประเด็นแรก การศึกษาประวัติศาสตร์พิมพ์และการแพร่กระจายรวมถึงการแปลหนังสือนิทานเรื่องนี้ ประเด็นที่สองเป็นการวิเคราะห์อัตชีวประวัติของแฮร์มันน์ โบเทอ (Hermann Bote) ซึ่งเป็นผู้เรียบเรียงนิทานเรื่องนี้ เป็นคนแรก และแรงจูงใจในการเรียบเรียง ตลอดจนผลงานวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ของเขา ประเด็นที่สาม การศึกษาและการตีความเนื้อหาของนิทานเรื่องนี้ในแง่มุมต่าง ๆ ได้แก่ วรรณคดี คติชนวิทยา ประวัติศาสตร์ จิตวิทยา สังคมวิทยา และปรัชญา และประเด็นสุดท้ายคือการศึกษาการมีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ของทิลต์ ออยเลนชะปีเกล

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทิลต์ ออยเลนชะปีเกลของนักวิชาการชาวเยอรมัน ดังนี้

หนังสือเกี่ยวกับการวิเคราะห์เรื่องทิลต์ ออยเลนชะปีเกล ของแวร์เนอร์ วุนเดอริช⁷ เป็นการศึกษานิทานเรื่องนี้ในแง่มุมต่าง ๆ ได้แก่ การศึกษาอัตชีวประวัติและผลงานทางวรรณกรรมของแฮร์มันน์ โบเทอในฐานะที่เป็นผู้เรียบเรียง ต่อมาเป็นการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาของนิทานเรื่องนี้ฉบับปี ค.ศ.1510-11 ฉบับปี ค.ศ.1515 และฉบับปี ค.ศ.1519 นอกจากนี้ยังมีการศึกษาความหมายของนามสกุลของตัวละครเอก ขนาดตัวอักษรและเทคนิคการพิมพ์และการใช้ภาพประกอบที่ปรากฏในแต่ละฉบับ ผู้เขียนได้ยืนยันว่าฉบับปี ค.ศ.1510-11 ของสำนักพิมพ์กรูนิงเงอร์ (Grüninger) แห่งเมืองชตราสบูร์ก (Straßburg) เป็นฉบับที่เก่าแก่ที่สุด และ

⁷ Werner Wunderlich, Tilt Eulenspiegel. (Germany : Wilhelm Fink, 1984), pp. 7-110.

ผู้เขียนได้แสดงความเห็นว่าหลักฐานต่าง ๆ ที่นำมายืนยันว่าตัวละครเอกมีตัวตนจริง เช่น ชื่อสกุลที่ปรากฏในทะเบียนราษฎร และศิลาจารึกหลุมฝังศพที่เมืองเมลินันนั้นก็ไม่มีน้ำหนักเพียงพอที่จะยืนยันว่าทิลล์ ออยเลนชะปีเกิลเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริง ประเด็นสุดท้ายกล่าวถึงบทบาทของตัวละครเอกจากการเป็นคนเลวที่คิดร้ายและขี้โกงในศตวรรษที่สิบหก เนื่องจากกระทำสิ่งที่นอกเหนือกฎเกณฑ์ของสังคมในยุคนั้น แต่ต่อมาคนในศตวรรษที่ยี่สิบได้สร้างภาพลักษณ์ใหม่ ๆ ให้แก่เขา เช่น ตัวตลกที่รักสนุกและเจ้าเล่ห์ ตัวแทนชนชั้นล่างที่เป็นกบฏต่อผู้มีอำนาจ นักต่อสู้เพื่อเสรีภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้เขียนได้กล่าวเสริมอีกว่านิทานเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมเล่มเดียวของปลายยุคกลางที่ยังคงตีพิมพ์ต่อมาเสมอ และมีการนำเสนอนิทานเรื่องนี้เป็นหนังสือสำหรับเด็ก นวนิยาย มหาภาพย์ บทละคร บทกวี ภาพยนตร์ โอเปร่า ละคร บัลเลต์ หุ่นกระบอก และดนตรี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความนิยมและความศรัทธาของสังคมที่มีต่อเรื่องทิลล์ ออยเลนชะปีเกิลอย่างเด่นชัด

บทความเรื่องอธิบายและการตีความทิลล์ ออยเลนชะปีเกิล ของแกร์ฮาร์ด ชไตเนอร์⁸ ผู้เขียนแสดงความเห็นว่าทิลล์ ออยเลนชะปีเกิลเป็นตัวละครตลก ดังนั้น เล่ห์กลของตัวละครเอกจึงเป็นไปเพื่อความตลกหรือความสนุกไม่ใช่ความมุ่งร้ายหรือการล่อลวง ซึ่งพิจารณาได้จากเหตุการณ์หลายตอนที่ตัวละครประกอบเชิญตัวละครเอกมาร่วมสนุกด้วย มักเชื่อกันว่าทิลล์เป็นลูกชวานา ซึ่งผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตว่าไม่มีเหตุการณ์ใดที่ระบุว่าพ่อของทิลล์เป็นชวานา พ่อของทิลล์น่าจะเป็นลูกจ้างรายวัน ส่วนทิลล์มิใช่แบบอย่างหรือตัวแทนของชนชั้นชวานา นอกจากนี้ ผู้เขียนได้เสนอว่าประเด็นที่ยังไม่สามารถหาคำอธิบายที่น่าพอใจคือท่าทีของตัวละครเอกในการต่อต้านชวานา ชาวเมือง ศาสนา และชนชั้นปกครอง สิ่งที่น่าจะยอมรับได้คือตัวละครเอกเป็นฝ่ายเดียวกับผู้ที่มีสถานภาพต่ำต้อยในเมือง อันหมายถึงลูกมือของช่างฝีมือและลูกจ้างรายวันที่ไม่ได้รับสวัสดิการจากสมาคมอาชีพและมักจะต้องเผชิญกับสภาพการทำงานที่เลวร้าย

⁸ Gerhard Steiner, "Zur Exegese des Volksbuch von Till Eulenspiegel", in Eulenspiegel-Interpretationen : Der Schalk im Spiegel der Forschung 1807-1977, ed. Werner Wunderlich (Munich : Wilhelm Fink, 1979), pp. 131-155.

บทความเรื่อง ประวัติศาสตร์สังคมเกี่ยวกับทิลล์ ออยเลนชเปเกิล ตอนที่ 1 และ ตอนที่ 2 ของฮันส์ วิสเว⁹ ในตอนที่หนึ่งผู้เขียนแสดงความเห็นว่าเนื้อหาของนิทานเรื่องนี้อาจจะแต่งขึ้นโดยรวบรวมและเรียบเรียงจากวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ แต่การพิสูจน์หาแหล่งที่มาโดยตรงนั้นไม่สามารถกระทำได้ง่ายนัก ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับการที่นักวิจารณ์มักจะกล่าวตัวละครเอกเป็นกระบอกเสียงของชาวนาซึ่งเป็นชนชั้นที่ต่ำต้อยในสังคมโดยใช้ปฏิภาณไหวพริบแก้แค้นกลุ่มขุนนางและชนชั้นกลางที่มักจะถูกเหยียดหยามชาวนา เนื่องจากมีเหตุการณ์หลายตอนที่ทิลล์มักจะกลั่นแกล้งชาวนา ในตอนที่สองผู้เขียนแสดงความเห็นว่าทัศนคติของคนในสังคมที่มีต่อตัวละครเอกเปลี่ยนแปลงไป ในศตวรรษที่สิบหก ตัวละครเอกเป็น Bösewicht (เบอเซอวิชท์) คำนี้หมายความว่าคนที่ไม่ดีหรือคนที่มีจิตใจชั่วร้าย คนในยุคนั้นไม่คิดว่าทิลล์เป็นตัวละครที่ไม่มีพิษไม่มีภัยหรือเป็นผู้ชี้ทางให้แก่โลก

บทความเรื่องทิลล์ ออยเลนชเปเกิล - ประวัติของวีรบุรุษประจำชาติ ของแบร์นฮูลริช ฮุกเกอร์¹⁰ ในศตวรรษที่สิบหก ผู้ที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นบางคน เช่น มาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther) คิดว่าทิลล์เป็นคนที่ชั่วร้ายอย่างเห็นได้ชัด ส่วนเนมิอุส (Nemius) และเพริอันเดอร์ (Periander) คิดว่าทิลล์เป็นการพินคินซีพของชาตาน ผู้เขียนได้แสดงความเห็นว่าหนังสือนิทานเรื่องนี้แสดงความหมายที่ซ้อนกันอยู่สองระดับ ระดับแรก ตัวละครเอกเป็นลูกจ้างของช่างฝีมือเพื่อต่อเลี้ยงกลุ่มชนชั้นกลาง ส่วนระดับที่สองแสดงกลวิธีการหลอกลวงของทิลล์ซึ่งเขาลามารถทำสำเร็จทุกครั้ง ตามกฎระเบียบและความถูกต้องรวมถึงข้อบังคับของสมาคมอาชีพช่างในช่วงปลายยุคกลางนั้น การกระทำของทิลล์ในฐานะลูกจ้างเร่ร่อนที่กระทำสิ่งต้องห้ามต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้แต่งนำเสนอเห็นได้ชัดว่าเป็นการต่อต้านและวิพากษ์วิจารณ์ชนชั้นกลาง ด้วยเหตุนี้ ทิลล์จึงเป็นพระเอกนอกขนบ (anti-hero)

⁹ Hans Wiswe, "Sozialgeschichtliches um Till Eulenspiegel I und II", in Eulenspiegel-Interpretationen : Der Schaik im Spiegel der Forschung 1807-1977, ed. Werner Wunderlich, pp. 156-181.

¹⁰ Bernd Ulrich Hucker, "Till Eulenspiegel : Zur Geschichte eines Nationalhelden", in Till Eulenspiegel : Beiträge zur Forschung und Katalog der Ausstellung vom 6. Oktober 1980 bis 30. Januar 1981, ed. , Bernd Ulrich Hucker (Germany : Kleine Schriften, 1980), pp. 5-12.

บทความเรื่องออยเลนชะปีเกิล : ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการพิมพ์และคำถามเกี่ยวกับผู้แต่ง ของเตอร์ โยเนกเกอร์¹¹ ผู้เขียนได้ยืนยันว่าผู้เรียบเรียงนิทานเรื่องนี้เป็นคนแรกคือ แฮร์มันน์ โบเทอ ซึ่งเรียบเรียงเพื่อความสนุกสนานโดยแฝงการเสียดสีความหยิ่งผยองและความโง่เขลาของคนร่วมสมัยของตนด้วย นอกจากนี้ การที่ผู้เรียบเรียงได้สอดใส่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์โดยปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เป็นไปตามความต้องการของตน การให้ข้อมูลว่าตัวเอกเสียชีวิตในปี ค.ศ.1350 น่าจะเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่ทำให้ตัวละครดูเหมือนมีชีวิตจริงและน่าสนใจมากยิ่งขึ้น คำว่า "ออยเลนชะปีเกิล" (Eulenspiegel หรือ Ulenspiegel) คำนี้เป็นนามสกุลที่ปรากฏในเอกสารทะเบียนราษฎรของเยอรมนีภาคเหนือและตราประจำตระกูลให้รูปนกยูง (คำว่า Eulen หรือ Ulen แปลว่านกยูง) และกระจก (คำว่า Spiegel แปลว่ากระจก) โดยทั่วไปมักตีความว่านกยูงเป็นสัญลักษณ์ของความฉลาด ความรู้ สติปัญญา คำว่า Eulenspiegel หรือ Ulenspiegel ในความหมายแรกจึงหมายถึง กระจกแห่งปัญญา ความหมายอีกประการหนึ่งนั้นเป็นการตีความคำว่าออยเลนชะปีเกิลจากเนื้อหาของนิทานเรื่องนี้แล้วสรุปความเห็นว่าเป็นกระจกแห่งความโง่ ผู้เขียนได้แสดงความเห็นว่าการที่ชื่อของออยเลนชะปีเกิลได้รับการตีความไปต่าง ๆ นานา อาจจะเป็นไปได้ที่โบเทอเล่นตลกกับคำว่าออยเลนชะปีเกิล

หนังสือเกี่ยวกับการวิเคราะห์เรื่องออยเลนชะปีเกิล : กระจกแห่งตัวตนของสังคมของตีเทอร์ อเรนท¹² ผู้เขียนได้แสดงความเห็นว่าแฮร์มันน์ โบเทอ ซึ่งเป็นผู้เรียบเรียงนิทานเรื่องนี้เป็นคนแรกได้ปกปิดชื่อที่แท้จริงในการตีพิมพ์นิทานเรื่องนี้อาจจะเพื่อป้องกันความยุ่งยากเนื่องจากเขาได้สร้างตัวละครที่เป็นคู่กรณีโดยนำมาจากลักษณะบุคคลที่มีตัวตนจริงในสังคมของตน ดังนั้น เขาจึงไม่เปิดเผยชื่อของตนเอง กลวิธีในการสร้างความตลกคือการเล่นคำที่ตัวละครเอกมักจะตีความผิดไปจากความเข้าใจของคนทั่วไป ซึ่งน่าจะจัดได้ว่าเป็นการกระทำแบบทะเล่สิ่งปนโง่และทำลายกฎระเบียบที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา และยังมีพฤติกรรมที่เล่นกับสิ่งตลกปรกซึ่งน่าจะอธิบายได้ว่าเกิดจากความพอใจของเขาเองที่ชอบได้แย้งกับกฎเกณฑ์

¹¹ Peter Honegger, Ulenspiegel : Ein Beitrag zur Druckgeschichte und zur Verfasserfrage (German : Karl Wachholz, 1973), pp. 83-138.

¹² Dieter Arendt, Eulenspiegel : Ein Narrenspiegel der Gesellschaft (Stuttgart : Klett-Cotta, 1978), pp. 5-167.

ส่วนในประเทศไทย การศึกษาเรื่องทิลล์ ออยเลนธะปีเกลปรากฏในรูปของบทความได้แก่ "ศรีธัญชัยเยอรมัน"¹³ "ทิลล์ ออยเลนธะปีเกล"¹⁴ และ "นิทานตลก"¹⁵ ของอำภา ใตระกุล ผู้เขียนกล่าวถึงทิลล์ ออยเลนธะปีเกลว่ามีลักษณะนิสัยและพฤติกรรมคล้ายคลึงกับศรีธัญชัยคือเป็นตัวละครเอกเจ้าปัญญาแบบฉลาดแกมโกงและให้ความเจ้าปัญญาของตนในการเอาชนะผู้อื่น กลวิธีการหลอกหรือแก้งผู้อื่นของทิลล์คือการตีความคำพูดของคู่กรณีอย่างตรงตรงและการใช้ปฏิภาณไหวพริบคิดหาอุบายเพื่อชนะคู่กรณี ผู้เขียนได้แสดงความเห็นว่าชาวบ้านชอบเรื่องทิลล์ ออยเลนธะปีเกลมากเนื่องจากบทบาทของทิลล์แสดงให้เห็นว่าผู้น้อยก็อาจต่อสู้กับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าตน ชาวบ้านที่ไม่สามารถจะกระทำได้เช่นเดียวกับทิลล์จึงรู้สึกพอใจกับการกระทำของเขา และชื่อ "ทิลล์ ออยเลนธะปีเกล" กลายเป็นคำคุณศัพท์ในภาษาเยอรมันซึ่งหมายถึง "คนเจ้าปัญญาที่ชอบแก้งผู้อื่นด้วยวิธีการตลกคะนอง และในท้ายรองงานทั้งสามฉบับผู้เขียนได้แปลและเรียบเรียงเหตุการณ์มุขตลกบางตอนของเรื่องทิลล์ ออยเลนธะปีเกลไว้ด้วย

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานเรื่องศรีธัญชัยในประเทศไทยจำแนกประเด็นในการศึกษาได้สองหัวข้อได้แก่ การศึกษาเปรียบเทียบศรีธัญชัยที่ปรากฏในไทยและประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และการศึกษาเฉพาะเรื่องศรีธัญชัยของไทย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศรีธัญชัยของนักวิชาการชาวไทย ดังนี้

วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีธัญชัยฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ของกัญญรัตน์ เวชศาสตร์¹⁶ ผู้เขียนศึกษาเปรียบเทียบนิทานเรื่องศรีธัญชัยสำนวนต่าง ๆ ที่ปรากฏในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในส่วนของเนื้อหา โครงเรื่อง ตัวละคร ตลอดจนแนวคิดของผู้แต่ง ซึ่งแม้ว่าจะไม่ทราบชื่อผู้แต่งก็ตามที่ศรีธัญชัยในประเทศไทยมีจำนวน 17 สำนวน (ลายลักษณ์อักษร 16 สำนวน และมุขปาฐะอีก

¹³ อำภา ใตระกุล, "ศรีธัญชัยเยอรมัน", : 40-46.

¹⁴ อำภา ใตระกุล, นิทานพื้นบ้านเยอรมัน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 77-95.

¹⁵ อำภา ใตระกุล, รัศมีกรของและรัศมีแก้วในวรรณคดีเยอรมัน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 126-130.

¹⁶ กัญญรัตน์ เวชศาสตร์, "การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีธัญชัยฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษามหาบัณฑิตภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 9-136.

1 ล้านวน) ศรีธัญชัยที่เป็นล้านวนของกัมพูชา เวียดนาม ลาว และไทย มีขนาดของเนื้อเรื่อง และเนื้อหาคล้ายคลึงกัน ส่วนล้านวนของอินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ และฟิลิปปินส์ มีบางเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกับของไทย แม้ว่านิทานเรื่องนี้มีหลายล้านวน แต่มีลักษณะที่เหมือนกัน ด้านโครงเรื่อง คือเป็นเรื่องราวชีวิตของชายผู้หนึ่งซึ่งใช้ปฏิภาณไหวพริบแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นอกจากนี้ ในส่วนของแนวคิดที่ผู้แต่งต้องการสื่อได้แก่ความมีปฏิภาณของตัวละครเอก ความขัดแย้งระหว่างบุคคล และค่านิยมของสังคม รวมถึงเรื่องการเสียหน้า ซึ่งในส่วนของแนวคิดนั้น ผู้เขียนได้ตัดตอนเฉพาะส่วนนี้มานำเสนอใน "การวิเคราะห์นิทานชาวบ้านเรื่องศรีธัญชัย"¹⁷ และล่าสุดผู้เขียนได้นำวิทยานิพนธ์ฉบับดังกล่าวมาตีพิมพ์อีกครั้ง โดยใช้ชื่อว่า "ศรีธัญชัยในอุษาคเนย์"¹⁸ ซึ่งในการตีพิมพ์ครั้งนี้ผู้เขียนได้เพิ่มข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครเอกเจ้าปัญญาแบบฉลาดแกมโกงของประเทศพม่า

งานวิจัยเรื่องศรีธัญชัย : พระเอกเจ้าปัญญา ของกัญญรัตน์ เวชศาสตร์¹⁹ ผู้เขียนแสดงความเห็นว่าศรีธัญชัยเป็นบุคคลที่หน้าตาดี มีความสามารถด้านวาทยศิลป์ และจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน แต่เห็นแก่ตัวและมักจะแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง ศรีธัญชัยสร้างประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมด้วยการระดมการแข่งขันกับชาวต่างประเทศ ทำให้บ้านเมืองมิต้องเสียเอกราช ถึงกระนั้นก็ตามยังคงปรากฏพฤติกรรมในเชิงลบคือการเอาตัวเปรียบผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเป็นหลัก ศรีธัญชัยมีสถานภาพทางสังคมเป็นข้าราชการที่มีความก้าวหน้าและมีความโดดเด่นทางด้านการใช้ปฏิภาณไหวพริบ ในนิทานเรื่องนี้ได้แสดงค่านิยมของสังคมไทย โดยเสนอผ่านศรีธัญชัยได้แก่ การศึกษาบวชเรียนที่วัดซึ่งมีพระเป็นผู้สอน ประชาชนต้องถวายความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน ผลแห่งกรรม ตลอดจนการสร้างวัด พระพุทธรูปและพระไตรปิฎก เพื่อให้ได้อานิสงส์ ส่วนค่านิยมอื่น ๆ ของสังคมไทยที่เสนอผ่านตัวละครอื่น ๆ ได้แก่ การนิยมมีข้าทาสบริวารจำนวนมากเพื่อแสดงฐานะของตน หมากพลุเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ ความเชื่อไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ รวมถึงความนิยมในการรับราชการ และบุคคลในอุดมคติที่สังคมต้องการคือผู้ที่ออกไปด้วยสติปัญญาและคุณธรรม นอกจากนี้ สภาพสังคมไทยที่

¹⁷ กัญญรัตน์ เวชศาสตร์, "การวิเคราะห์นิทานชาวบ้านเรื่องศรีธัญชัย วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 2 (เมษายนถึงมิถุนายน 2521), หน้า 150-169.

¹⁸ กัญญรัตน์ เวชศาสตร์, ศรีธัญชัยในอุษาคเนย์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2541), หน้า 192-233.

¹⁹ กัญญรัตน์ เวชศาสตร์, "ศรีธัญชัย : พระเอกเจ้าปัญญา" (รายงานผลการศึกษาวิจัยโครงการพระเอกในวรรณคดีคลาสสิกของไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2525), หน้า 57-115.

เปลี่ยนแปลงไปไม่ได้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของศรีธนญชัยแต่อย่างใด โดยที่ยังคงเป็นพระเอกเจ้าปัญญา เจ้าเล่ห์ เจ้าคารม และตัวตลกที่สร้างความสนุกสนานสำหรับผู้อ่าน

บทความเรื่อง **อารมณืขันในเรื่องศรีธนญชัย** ของกัญญรัตน์ เวชชาสูตร²⁰ เป็นการศึกษารื่องศรีทะนนไชยสำนวนกพย์ของภาคกลางและนิทานศรีธนญชัยเชียงใหม่ของภาคอีสาน กลวิธีการสร้างอารมณืขันในนิทานทั้งสองสำนวนได้แก่ การใช้ภาษาที่ทำให้เกิดความขบขันโดยให้คำกำกวมหรือคำที่มีความหมายหลายนัย ซึ่งสามารถตีความแบบตรงหรือเข้าใจไปคนละทาง ซึ่งเป็นการปลุกความคาดหมายอันเป็นจุดที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความขบขัน อีกกลวิธีหนึ่งคือการสร้างเหตุการณ์ซึ่งชวนให้ขบขันโดยการสร้างเหตุการณ์ที่แปลกแล้วคิดหาวิธีแก้ไขให้สามารถเอาตัวรอดไปได้ และยังมีการสร้างเหตุการณ์โดยกล่าวพาดพิงเรื่องสัปดนทางเพศหรือสิ่งที่หยาบคาย ผู้เขียนยังได้กล่าวในตอนท้ายว่าอารมณืขันอาจจะเป็นเหตุผลที่ทำให้นิทานเรื่องนี้ได้รับความนิยมมาทุกยุคทุกสมัย

บทความเรื่อง **ศรีธนญไชย** ความคิดเรื่องอำนาจ ปัญญา และความหมายทางการเมือง ของสมบัติ จันทรวงศ์²¹ ผู้เขียนศึกษาเปรียบเทียบศรีทะนนไชยฉบับสำนวนกพย์ภาคกลางและเสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงใหม่ ศรีธนญไชยเชียงใหม่ประเพณีติดตามกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งไม่ปรากฏประเด็นนี้ในศรีทะนนไชยสำนวนกพย์ ศรีธนญไชยเชียงใหม่ล้อเลียนอำนาจของสถาบันผู้ปกครองรวมถึงความไม่ถูกต้องต่าง ๆ นานาที่เกิดขึ้นในสังคม แต่ไม่เคยระรานหรือเอะฉัดเอาเปรียบหรือแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ด้อยสติปัญญากว่าตน หรือกดขี่ข่มเหงชาวบ้าน และไม่เคยระรานสถาบันครอบครัวหรือสถาบันสงฆ์ ในขณะที่ศรีทะนนไชยสำนวนกพย์แสดงความวิปริตโหดเหี้ยม ก้าวร้าว และต่อต้านค่านิยมตลอดจนสถาบันทางสังคมทุกสถาบัน และไม่เคยถึงเลที่จะเอะฉัดเอาเปรียบ หรือแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ด้อยสติปัญญากว่าตน ผู้เขียนได้สรุปว่านิทานเรื่องนี้ทั้งสองสำนวนมิได้วิพากษ์วิจารณ์หรือแสดงการต่อต้านระบบการเมืองแต่อย่างใด ภาพลักษณ์ของพระเจ้าแผ่นดินในนิทานเรื่องนี้ทั้งสองสำนวนเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่กอบปรไปด้วยขันติธรรม แต่ถ้าจะมีการต่อต้านอำนาจของรัฐก็เป็นการต่อต้านขุนนางที่แสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนดังเช่นพฤติกรรมของศรีทะนนไชยสำนวนกพย์ซึ่งได้ให้อำนาจที่ได้รับมอบหมายไปแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง

²⁰ กัญญรัตน์ เวชชาสูตร, "อารมณืขันในเรื่องศรีธนญชัย วารสารจันทร์เกษม (พฤษภาคมถึงมิถุนายน 2527) : 20-32.

²¹ สมบัติ จันทรวงศ์, "ศรีธนญไชย ความคิดเรื่องอำนาจ ปัญญาและความหมายทางการเมือง", ในบทวิจารณ์ว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : วัฒนา, 2540), หน้า 175-218.

ในประเทศเยอรมนีมีเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศรีธนญชัยในรูปของบทความคือ ศรีธนญชัย – นิทานพื้นบ้านของไทย ของมันเฟรด คุมเมอร์²² ผู้เขียนเล่าเรื่องย่อและนำเสนอเหตุการณ์บางตอนของศรีธนญชัยสองสำนวน ได้แก่ เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงใหม่และ ศรีทะนไนไชยสำนวนภาพย์ รวมทั้งการกล่าวถึงประวัติการพิมพ์ศรีธนญชัยทั้งสองสำนวน ส่วนที่มาของนิทานเรื่องนี้ไม่อาจค้นหาได้ ผู้เขียนแสดงความเห็นว่าชื่อผู้แต่งไม่มีการบันทึกไว้เนื่องจากในสมัยก่อนผู้แต่งนิทานพื้นบ้านมักไม่ได้รับความสนใจจดเทียบกับผู้แต่งวรรณคดีราชสำนัก เรื่องศรีธนญชัยคล้ายคลึงกับเรื่องทิลล์ ออยเลนชเปเกิลในด้านการปลุกความคาดหมายของคู่กรณีซึ่งไม่เป็นไปตามแบบแผนหรือการยอมรับของคนในสังคม และผู้เขียนยังได้เสนอว่าศรีทะนไนไชยสำนวนภาพย์มีแต่เรื่องราวที่แสดงความอกตัญญู ความอิจฉาริษยา และการก่กัณฑ์ ในขณะที่เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงใหม่เป็นแบบอย่างของชาตีกล้าหาญซึ่งสามารถช่วยเหลือมาตุภูมิจากการแผ่ขยายอำนาจของต่างประเทศ นอกจากนี้ ผู้เขียนได้ตั้งทักว่าศรีทะนไนไชยสำนวนภาพย์มีเหตุการณ์ที่แสดงความก้าวร้าวหลายตอน แต่ผู้อ่านคนไทยมิได้คล้อยตามการละเมิดศีลธรรมของตัวละครเอก ผู้อ่านเพียงแต่สนุกสนานกับเล่นกลต่าง ๆ เท่านั้น

ผลงานวิจัยดังกล่าวมาข้างต้นเน้นการศึกษาเฉพาะเรื่อง ยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาเปรียบเทียบนิทานทั้งสองเรื่องอย่างละเอียด ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยฉบับนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเปรียบเทียบนิทานทั้งสองเรื่องในฐานะนิทานมุขตลก

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบทิลล์ ออยเลนชเปเกิลกับศรีธนญชัยในด้านองค์ประกอบของนิทานมุขตลก
2. เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบทิลล์ ออยเลนชเปเกิลกับศรีธนญชัยในด้านตัวละครเอกและคู่กรณี

²² Manfred Kummer, "Siithanonchai – Ein Thailandisches Volksbuch", pp. 88-104.

1.4 สมมุติฐานในการศึกษา

1. ทิลล์ ออยเลนชะปีเกลกับศรีธนญชัยเป็นนิทานมุขตลกที่มีลักษณะร่วมกันคือ เป็นเรื่องของตัวละครเอกเจ้าปัญญาแบบฉลาดแกมโกง แต่เรื่องทั้งสองแตกต่างกันที่สถานภาพทางสังคมของตัวละครเอก
2. นิทานทั้งสองเรื่องมีลักษณะร่วมกันด้านประเภทของมุขตลกและกลวิธีการนำเสนอมุขตลก แต่แตกต่างกันด้านแรงงูใจในการสร้างมุขตลก

1.5 ขอบเขตการวิจัย

ตัวบทที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้คือเรื่องทิลล์ ออยเลนชะปีเกล จำนวนของแฮร์มันน์ โบเทอ์ (Hermann Bote) ฉบับสมบูรณ์ซึ่งซีกฟรีด ฮา ซิทเทอ์มันน์ (Siegfried H. Sichtermann) ได้รวบรวมและเรียบเรียงเป็นภาษาเยอรมันปัจจุบัน ส่วนเรื่องศรีธนญชัยที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ได้แก่ "ศรีทนะนไชยสำนวนกาพย์ ฉบับที่ตีพิมพ์เผยแพร่ และ "เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงใหม่ ซึ่งทั้งสองสำนวนไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง"

1.6 ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. สํารวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษานิทานมุขตลกเรื่องทิลล์ ออยเลนชะปีเกลและศรีธนญชัย
3. ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกันของนิทานทั้งสองเรื่องในแง่ขององค์ประกอบของมุขตลก ตัวละครเอกและคู่กรณี
4. สรุปผลการศึกษา
5. เสนอรายงานการวิจัยเป็นรูปเล่ม

* ไปรตดูรายละเอียดเกี่ยวกับการตีพิมพ์นิทานเรื่องนี้ในประวัติของเรื่องทิลล์ ออยเลนชะปีเกล หน้า 13-17.

** ไปรตดูรายละเอียดเกี่ยวกับการตีพิมพ์นิทานเรื่องศรีธนญชัยทั้งสองสำนวนในประวัติของเรื่องศรีธนญชัยหน้า20-22.

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. เพื่อเผยแพร่เรื่องทิลล์ ออยเลนระเบิดให้เป็นที่รู้จักในไทยมากยิ่งขึ้น
2. เพื่อนำเสนอความเป็นสากลของนิทานมุขตลกซึ่งเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่มีในสังคมเกือบทุกแห่ง
3. เพื่อให้เข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของนิทานมุขตลกซึ่งไม่เพียงแต่มีบทบาทในการสร้างความเพลิดเพลินและยังมีบทบาททางด้านจิตวิทยาให้แก่คนในสังคม
4. เพื่อเป็นแนวทางของการศึกษาเปรียบเทียบนิทานพื้นบ้านประเภทอื่น ๆ ของไทยกับเยอรมนี รวมถึงชาติอื่น ๆ ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย